

Przemysław Szczygieł
Uniwersytet Gdański

Hiszpańska polityka edukacyjna wobec Katalonii w czasie dyktatury Francisco Franco – próba analizy z perspektywy teorii polityki Ernesto Laclau

W niniejszym tekście przedmiotem analizy będzie polityka edukacyjna w czasie reżimu Francisco Franco Bahamonde (1892–1975) wobec Katalonii. Kluczową kategorią podejmowaną w tekście jest więc dyktatura, która generalnie oznacza formę „sprawowania absolutnej i nieograniczonej władzy przez jedną osobę lub grupę osób, mającą poparcie wojska i policji” (*Słownik języka polskiego PWN*, 2014). Dyktaturę w tym tekście rozumiem jednak nieco szerzej – jako narzucanie określonych znaczeń i wykluczanie innych pojmowane w sensie: społecznym, politycznym i kulturowym, które niesie określone konsekwencje w kontekście konstruowania tożsamości.

Problematyka dyktatury jest nadal ważna, ponieważ obecnie wciąż spotykamy się z tym zjawiskiem, jednak w zawaolowanej formie, zwłaszcza w kontekście ekspansji ideologii neoliberalnej we współczesnych państwach. Wiąże się ona między innymi z wdrukowywaniem w jednostki określonych dyspozycji oraz wykluczeniem alternatywnych (niewolnorynkowych) sposobów myślenia i staje się przyczyną wielu negatywnych konsekwencji, opisanych w literaturze przedmiotu (Potulicka, Rutkowiak 2012). Z tego względu nadal ważne jest badanie mechanizmów dyktatury, przede wszystkim w kontekście kreowania tożsamości jednostek, które dokonuje się między innymi za pośrednictwem określonej polityki edukacyjnej.

Polityka edukacyjna w czasie dyktatury jest narzędziem służącym narzucaniu partykularnych znaczeń i tym samym konstruowaniu określonych podmiotowości. Proces ten zaznaczył się szczególnie wyraźnie w czasie dyktatury frankistowskiej w Katalonii. Postaram się, wraz ze wszystkimi tego konsekwencjami, przeanalizować go w dalszej części pracy. Zacznę jednak od opisanie Katalonii jako terytorium Hiszpanii.

Samo zdefiniowanie Katalonii w sensie terytorialnym jest skomplikowane, ponieważ z jednej strony jest ona uważana za państwo (Constitució de Catalunya 2010) w regionie śródziemnomorskim Europy, na półwyspie Iberyjskim, ze stolicą w Barcelonie. Zajmuje powierzchnię 32 106 km² a zamieszkuje ją 7 539 618 osób

(*Gran Enciclopèdia Catalana* 2014). Równocześnie Katalonia jest jednym z 17 regionów autonomicznych (Comunidad Autónoma) Hiszpanii. Artykuł 137 konstytucji hiszpańskiej stanowi, że terytorialnie państwo hiszpańskie zorganizowane jest w formie *municipios* (odpowiednik polskich gmin), prowincji i regionów autonomicznych, które łączą się w jedno państwo. Wszystkie te podmioty posiadają autonomię w zarządzaniu zgodnie z ich interesami (Constitución Española, BOE núm. 311, de 29.12.1978).

Ze względu na szeroką autonomię oraz odmienność językową i kulturową można powiedzieć, że Katalonia jest państwem w państwie (hiszpańskim). Sytuacja ta jest i była skomplikowana ze względów politycznych. Szczególnie w czasie reżimu Francisco Franco, który był jednym z najbardziej burzliwych momentów w historii Katalonii, zwłaszcza w kontekście edukacji.

Polityka edukacyjna podejmuje wiele obszarów związanych z konstruowaniem tożsamości. Zawiera ona cele, orientacje, ogólne priorytety, które – zdefiniowane przez rządy w postaci strategii – należy wdrożyć (UNESCO 2005). Odmienność kulturowa Katalonii jest na tyle duża, że warto podjąć zagadnienie analizy polityki edukacyjnej w kontekście tożsamości językowej Katalończyków, bo, jak pisze Zbyszko Melosik, Katalonia jest „regionem, w którym tożsamość językowa stanowi najważniejszy komponent tożsamości politycznej i kulturowej” (2007: 273). Językiem urzędowym tego regionu jest kataloński.

Język kataloński należy do języków romańskich i narodził się w średniowieczu. Według niektórych źródeł w wieku XIII i XIV był językiem konfederacji królestw ze stolicą w Barcelonie. W XV stuleciu, w trakcie „hiszpańskiej unifikacji” Katalonia straciła swoją niezależność, a w wieku XVIII także autonomię. W tym czasie dynastia Burbonów wprowadziła polityczną „uniformizację”, co oznaczało zakaz używania języka katalońskiego, również w edukacji. W tamtym okresie Katalonia doświadczyła wzrostu gospodarczego, stając się najważniejszym regionem dla przemysłu hiszpańskiego. Nastąpiło wówczas odrodzenie świadomości, kultury narodowej i alfabetyzacji w języku katalońskim, a nowa klasa średnia zaczęła prowadzić politykę nacjonalistyczną. Separatystyczna polityka zakończyła się uzyskaniem autonomii w 1931 roku (Melosik 2007: 273).

Zaprezentowany wycinek historii Katalonii do roku 1931 pokazuje walkę o hegemonię, która niewątpliwie wpłynęła na konstruowanie tożsamości w oparciu o odrębność kulturową, a przede wszystkim językową. W dalszej części tekstu przeanalizuję politykę edukacyjną w czasie dyktatury Francisco Franco (1939–1975), w czasie której szczególnie zaznaczyła się walka o hegemonię. W tym celu skorzystam z teorii polityki Ernesto Laclau.

Teoria polityki Laclau przydatna jest między innymi z dwóch powodów:

- pozwala na analizę procesów społecznych we współczesnych państwach wieloetnicznych i wielokulturowych;
- wspiera proces demokratyzacji społeczeństw, biorąc pod uwagę żądania grup mniejszościowych, wykluczanych, co sprawia, że posiada ona ogromny potencjał polityczny.

Politykę edukacyjną w czasie reżimu frankistowskiego wobec Katalonii będą wpisywał w nurt rozważań Laclau traktujących o grze partykularne/universalne. W dalszej części artykułu zaprezentuję ten fragment teorii Laclau.

Teoria Ernesto Laclau jako narzędzie do analizowania polityki edukacyjnej

Teoria Laclau wpisuje się w nurt rozważań nad demokracją. Jak zauważa Dorota Sepczyńska, Laclau jest kluczowym teoretykiem radykalnej demokracji. Badaczka pisze, że poddał on krytycznej selekcji teksty marksistowskie, odrzucając idee, takie jak: determinizm ekonomiczny, teorię walki klas, historyczną logikę konieczności, wiarę w proletariąt oraz jego dziejową misję, a także postulat rewolucyjnej krwi, natomiast za kluczowe uznał hegemonię, emancypację, dialektykę i antagonizm społeczny (Sepczyńska 2006: 280).

Hegemonia w ujęciu Laclau odnosi się do praktyki przygodnego tworzenia chwilowej jedności wspólnoty politycznej. Emancypacja jest eliminacją wyzysku ekonomicznego oraz innych form dyskryminacji, ma służyć zapewnieniu praw człowieka, zespoleniu wolności obywatelskiej z wolnością polityczną. Wolność obywatelska rozumiana jest jako wolność od przemocy i dominacji ze strony innych, a także realna wolność w podejmowaniu działań publicznych czy formułowaniu wszelkiego rodzaju sądów, natomiast wolność polityczna to udział we władzy i uprawnienia wyborcze. Dialektyka dotyczy paradoksalnej relacji między tym, co uniwersalne, a tym, co partykularne (Sepczyńska 2006: 281). Antagonizm społeczny natomiast oznacza nieusuwalny konflikt między różnymi grupami politycznymi i społecznymi. Jest efektem praktyk hegemonicznych i ma służyć określeniu granic dyskursu. Owo ustanowienie granicy polega na wykluczaniu poza dyskurs dyskursu mu zagrażającego. Jedność hegemoniczna jest uzyskana dzięki „mobilizacji przeciwko zagrażającej sile, stającej się uniwersalnym przedstawieniem wroga czy ciemności” (Laclau 2004: 21). Jak twierdzi Laclau „[...] relacje między grupami powstają jako relacje władzy, tzn. każda grupa nie tylko różni się od pozostałych, ale w wielu przypadkach różnicę tę konstytuuje wykluczenie i podporządkowanie innych grup” (Laclau 2004: 57).

Zdaniem Laclau w polu społecznym mamy do czynienia z nieustanną grą partykularne/universalne. Ten element teorii jest kluczowy w analizie polityki edukacyjnej wobec Katalonii. Opisywana przez Laclau gra nie ma końca, ponieważ w dyskursie nigdy nie ma ostatecznych konfiguracji i stałych pozycji. Badacz wskazuje na 4 typy relacji partykularizm/universalizm:

- pierwszy typ uznaje, że istnieje granica oddzielająca uniwersalność od partykularności, a rozum może całkowicie pojąć biegun uniwersalności. W tej perspektywie można powiedzieć, że nie istnieje żadne zapośredniczenie między uniwersalnością a partykularnością: „to, co partykularne, może co

najwyżej doprowadzić do wynaturzenia tego, co uniwersalne” (Laclau 2004: 51). Jest to podejście reprezentowane w klasycznej filozofii starożytnej;

- w drugim podejściu uznaje się „istnienie punktu widzenia totalności, lecz jest to perspektywa Boga, nie nasza, przekracza bowiem możliwości ludzkiego rozumu” (Laclau 2004: 52). To, co uniwersalne, jest pewnym zdarzeniem w ciągu eschatologicznym i jest nam dostępne za sprawą objawienia. Relacja partykularność/ uniwersalność jest więc nieprzejrzysta i niepojęta (przyjmuje ona formę inkarnacji), co oznacza, że pomiędzy uniwersalnością a ciałem, które ją wciela, nie zachodzi racjonalne powiązanie. Bóg jest jedynym i absolutnym pośrednikiem. Ten typ relacji związany jest z chrześcijaństwem;
- trzecia perspektywa odrzuca logikę wcielenia, a Bóg zostaje zastąpiony przez rozum, dla którego wszystko jest przejrzyste – także relacja między uniwersalnością a ucieleśniającym ją ciałem. Oznacza to, że niewspółmierność między uniwersalnością, która ma się ucieleśnić, a ucieleśniającym ją ciałem jest wyeliminowana. Przyjmuje się tutaj istnienie ciała, które jest tym, co uniwersalne. Jest to ujęcie racjonalne;
- ostatni typ uznaje to, co uniwersalne, za symbol brakującej pełni, natomiast partykularyzm istnieje w ruchu między określeniem oraz uznaniem dyferencyjnej tożsamości a jej zniesieniem za pośrednictwem niedyferencjalnego pośredniczącego środowiska (Laclau 2004: 51–59).

Laclau swoje rozważania wpisuje w czwarty nurt, co ma wyraźne odniesienie do działań politycznych. Jedną z odmian polityki jest ujmowanie tożsamości w kategoriach różnicy i zamknięcia w celu zachowania czystych tożsamości. Zdaniem Laclau konstrukcja dyferencjalnych tożsamości za pośrednictwem zamknięcia się na to, co jest wobec nich zewnętrzne, nie jest jednak realną ani postępową strategią polityczną. Jeżeli grupa uciskana definiowana jest przez różnicę w stosunku do grup uciskających, różnica ta staje się składnikiem tożsamości uciskanego, a idea „negatywności” uniemożliwia nam wyjście poza granice logiki czystej różnicy. Ujawnia się to w formach sprzeciwu: aby był on radykalny, powinien zrównać to, co wyklucza, z tym, co uznaje; a to oznacza, że wykluczenie jest szczególną formą uznania. Każdemu sprzeciwowi, pisze Laclau, jest właściwy pewien konserwaryzm. W antagonistycznych stosunkach obecna jest pewna dwuznaczność, którą można poddawać negocjacji, jednak nie da się jej zupełnie wyeliminować. W polityce różnicy kontynuowanie różnicy jako bycie zawsze innym skutkuje tym, że odrzucenie innego nie stanowi radykalnej eliminacji, lecz ciągle renegecowanie form jego obecności. Jeżeli odwrócimy relację ucisku, „inny” (uciskający) będzie podlegał wykluczeniu i uciskowi, a owo odwrócenie formę ucisku pozostawia nienaruszoną. Jeśli tożsamość grup wyemancypowanych ukonstytuowała się poprzez odrzucenie poprzednich grup dominujących, grupy te w dalszym ciągu kształtują ich tożsamość. Inwersja dokonała się w ramach formalnego systemu władzy. Tożsamości polityczne uciskanych i uciskających są rozszczępione, gdyż „żadna partykularność nie może się ukonstytuować bez zachowania wewnętrznego odniesienia do uniwersalności pojętej jako pewien brak” (Laclau 2004: 59–62).

Laclau zarysowuje kilka kierunków działań, dzięki którym można obronić wielokulturowość. Z jednej strony można uznać prawa różnych grup etnicznych i kulturowych do oddzielnego rozwoju i poszanowania ich odmienności. Ścieżka ta prowadzi do dobrowolnego apartheidu, zalecającego całkowity segregacjonizm i opozycję partykularyzmów. Tego rodzaju działania polityczne oparte są jednak na niespójności. Zwolennicy tej opcji, broniąc praw do różnicy jako uniwersalnego prawa, walczą o zmiany legislacyjne, mające służyć ochronie w instytucjach sądowych, angażując się w walkę o zmiany aktualnie istniejących instytucji. Instytucje te są jednak zakorzenione w politycznych i kulturowych wartościach sektorów zachodniego społeczeństwa, przez co żądania te nie mogą doprowadzić do reformy systemu i szeroko zakrojonego działania hegemonicznego. Laclau podkreśla, że z systemem ucisku „można walczyć na dwa różne sposoby – albo poprzez operację odwrócenia, która wytwarza nowe zamknięcie, albo poprzez zanegowanie wymiaru uniwersalnego tego systemu: samej zasady zamknięcia” (Laclau 2004: 63–64).

Proces demokratyczny, który dokonuje się w dzisiejszych społeczeństwach, można pogłębić i poszerzyć, obejmując nim żądania większych sektorów populacji, czyli mniejszości oraz grup etnicznych, które zwykle były z niego wykluczone. Z tej perspektywy instytucje i teorie liberalnej demokracji należałoby zdekonstruować, gdyż były one pomyślane dla bardziej homogenicznych społeczeństw niż współczesne. W każdym razie konkluzja wnikliwych analiz Laclau jest taka, że to, co uniwersalne, nie ma konkretnej treści, lecz stanowi umykający horyzont, który powstaje w wyniku łańcucha ekwiwalentnych żądań. „Uniwersalność jest niewspółmierna z żadną partykularnością, lecz nie może istnieć bez tego, co partykularne” (Laclau 2004: 65–66). Paradoks ten, zdaniem Laclau, nie ma rozwiązania, stanowi natomiast warunek istnienia demokracji.

Koncepcja Laclau jest przydatnym narzędziem do interpretacji zjawisk społecznych i politycznych w społeczeństwach wieloetnicznych i wielokulturowych. Niewątpliwie do takich można zaliczyć Hiszpanię, którą oprócz Kastylijczyków (nazywanych Hiszpanami), zamieszkują obecnie Katalończycy, Baskowie, Galicyjczycy, Romowie, imigranci z Afryki, Azji oraz Ameryki Centralnej i Południowej. María Jesús Lago Ávila wskazuje, że grupy mniejszościowe narażone są na dyskryminację, czyli proces, w którym jedno lub więcej praw, które przysługują reszcie społeczeństwa, są naruszone, a możliwości korzystania z tych praw są ograniczone (Lago Ávila 2000: 81).

Hiszpania w czasach Franco była państwem, w którym prawa mniejszości etnicznych były szczególnie naruszane, stąd w tym miejscu chciałbym choćby w zarysie przeanalizować okres dyktatury Franco. Do interpretacji, jak wspominałem wcześniej, użyję kategorii będących elementami koncepcji Laclau, zdając sobie sprawę z tego, że stanowi ona teorię demokracji radykalnej. Ukazuje ona jednak relacje między różnymi podmiotami, które dążą do władzy i konstruowania swoich tożsamości.

Edukacja podczas dyktatury Francisco Franco

Dyktatura Franco rozpoczęła się w chwili jego dojścia do władzy w 1939 roku i trwała do roku 1975. Na początek warto przybliżyć jego doktrynę polityczną, jednak, jak zauważa Adam Wielomski, trudno wytyczyć precyzyjną ideologię Franco. Można jednak wskazać na elementy, które w ciągu kilkudziesięciu lat reżimu nie zmieniły się:

- katolicyzm – frankizm uznawany jest za doktrynę polityczną państwa katolickiego, w którym religia jest fundamentem systemu politycznego i uznawana jest za religię stanu. Zdaniem teoretyków frankizmu legitymizacja władzy ma dwa źródła: albo od ludu, albo od Boga, dlatego też Franco w katolicyzmie odnalazł kontrpropozycję dla liberalnej demokracji;
- nacjonalizm – zmiany polityki były uzależnione od tego, co w danym momencie Franco uznał za korzystne dla hiszpańskiego narodu. Nacjonalizm w jego wydaniu to „uznanie wyższości interesu narodowego (dobra wspólnego) nad interesami partykularnymi, przy założeniu, że interes ten wyraża państwo”;
- podporządkowanie *caudillo* – wierność i uznanie przywództwa generała Franco (Wielomski 2012: 98–105).

Na politykę frankistowską szczególnie wpływ wywarł nacjonalizm. Wyrażają ją słowa generała Franco:

Hiszpania zorganizowana jest w szerokim koncepcie totalitarnym, poprzez instytucje narodowe, które zapewniają jej totalność, jedność i ciągłość. Charakter każdego regionu będzie respektowany, ale bez uszczerbku dla jedności narodowej, która ma być absolutna, z jednym językiem, kastylijskim, i jedną osobowością, hiszpańską¹ (Moa 2010).

Polityka frankistowska dotyczyła między innymi mniejszości etnicznych i dążyła do „wymazania tożsamości etnicznej rdzennych grup zamieszkujących Hiszpanię” (głównie Basków i Katalończyków), co realizowano za pośrednictwem różnych instytucji (Gmerek 2011: 287). Kluczowa w tym kontekście była edukacja i polityka szkolna, za pośrednictwem których podejmowano wówczas różne działania w celu kulturowej i społecznej unifikacji państwa. Instytucje edukacyjne miały na celu promowanie dominującej, czyli kastylijskiej, kultury i języka. Mniejszość katalońska była więc podporządkowana i marginalizowana (Gmerek 2011: 287). Oprócz skutków działań politycznych generała Franco na marginalizację języka i kultury katalońskiej wpływały również: brak posługiwania się katalońskim w życiu publicznym, małe zainteresowanie jego użyciem przez osoby mówiące językiem kastylijskim, a także napływ imigrantów (ci używali języka kastylijskiego, asymilując się w hiszpańskiej społeczności) (Gmerek 2011: 288).

---

¹ Tłum. P.S.

Zasady wprowadzane przez Franco miały stanowić uniwersalną misję rehispanizacji, ponieważ kataloński partykularyzm zdaniem prawniczej polityki stanowił zagrożenie dla kultury hiszpańskiej (kastyljskiej). W tym celu zdelegalizowano język kataloński i usunięto go z publicznych instytucji. Działania te wywoływały opór. W Katalonii grupą społeczną, która dążyła do zachowania odrębności językowej i kulturowej, była klasa inteligentna. Można powiedzieć, że opór stawiany przez Katalończyków i inne mniejszości w Hiszpanii traktowany był jako konflikt między kastyljską uniwersalnością a mniejszościowymi partykularyzmami, w którym owe grupy społeczne miały ujawniać „niezdolność do reprezentowania tego, co uniwersalne” (Laclau 2004: 54).

W takiej sytuacji hiszpańskość przejawiała się poprzez ustanowienie nierówności pomiędzy obiektywnymi pozycjami społecznych podmiotów, pośród nich Katalończyków czy Basków. Rząd Franco reprezentujący konkretną partykularność, musiał utrzymywać, „iż zna obiektywne znaczenie każdego zdarzenia, punkt widzenia wszystkich pozostałych partykularizmów sił społecznych należy zaś odrzucić jako fałszywą świadomość. W tym momencie zwrot ku autorytaryzmowi stał się nieunikniony” (Laclau 2004: 55).

Jak pisze Anna Antczak, „w czasach dyktatury generała Franco wszystkie języki mniejszościowe, w tym kataloński, zostały zakazane, a edukacja odbywała się wyłącznie w języku kastyljskim, który był także językiem całej administracji, sądownictwa, wojska i świata biznesu” (Antczak 2008: 156). Widać tutaj wyraźnie hegemonię frankizmu. Franco, zdaniem Melosika, uważał, że terytorialne tożsamości stanowią zagrożenie dla jedności narodowej i jego władzy. Stąd też narzucił „model homogenizacji”, w którym językiem oficjalnym miał być kastyljski, a jedność narodu miała się opierać na kulturze kastyljskiej. Polityka asymilacyjna przyniosła jednak konsolidację tożsamości regionalnych, a przemoc Franco spowodowała, że „tożsamość hiszpańska” była identyfikowana z działaniami autorytarnymi, natomiast tożsamość regionalna – z polityką liberalno-demokratyczną (Melosik 2007: 269–270).

Ucisk Katalończyków przybierał różne formy: od zakazu używania języka katalońskiego, zniesienia katalońskich instytucji politycznych i kulturalnych, sankcjonowania bądź wydalania nauczycieli, po dokonywanie tysięcy egzekucji, szczególnie na osobach zaangażowanych w obronę autonomii Katalonii (jak Lluís Companys) (*Gran Enciclopèdia Catalana* 2014). Ucisk i wykluczanie Katalończyków w kontekście konstruowania tożsamości można potraktować dwojako. W czasie frankistowskiej dyktatury opozycja katalońska, konstruowana w tym systemie władzy, miała bowiem charakter dwuznaczny wobec tego systemu. Z jednej strony system ten uniemożliwiał wytworzenie się tożsamości katalońskiej, z drugiej natomiast był warunkiem jej istnienia. Zwycięstwo nad systemem naruszałoby tożsamość zwycięskiej siły, co potwierdza tezę Laclau o nieustannej grze partykularne/universalne. Hiszpania (tożsamość kastyljska) istnieje dzięki Katalonii (tożsamość katalońska)

i odwrotnie. Poprzez wykluczanie Katalończyków Franco niejako uznaje ich tożsamość, a uznanie to jest warunkiem konstruowania obu tożsamości.

Na terenie Hiszpanii w czasach dyktatury Franco istniał silny antagonizm społeczny pomiędzy reprezentantami odrębnych kultur kastylijskiej i katalońskiej. Jak się okazuje, różnicy tej nie można wyeliminować – jest ona składnikiem zarówno tożsamości uciskanego, jak i uciskającego, nawet w momencie, w którym jeden dyskurs staje się hegemoniczny. Idąc tokiem rozumowania Laclau, „[...] przepaść między tym, co uniwersalne, i tym, co partykularne, nie daje się zasypać, co znaczy tyle, że to, co uniwersalne, nie jest niczym więcej niż pewną partykularnością, która w pewnym momencie zdobyła dominującą pozycję, społeczne pojednanie jest zaś niemożliwe” (Melosik 2007: 55–56).

Dyktatura Franco miała swoje skutki w kontekście emancypacji Katalończyków. Paradoksalnie niski status języka katalońskiego spowodował, zdaniem Tomasza Gmerka, że język ten stał się domeną kultury elit katalońskich, które to podtrzymywały jego znajomość w życiu towarzyskim i relacjach osobistych. Elementem zachowania języka była również kultura wysoka (sztuka i poezja) (Gmerek 2011: 288). Antczak pisze, że odrodzenie kulturowe rozpoczęło się w Katalonii w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych, głównie za sprawą protestów studentów, ruchu młodzieżowego i Nowej Lewicy. Wówczas postępowi katolicy po drugim soborze watykańskim rozpoczęli osadzać kwestie ekonomiczne i społeczne w realiach katalońskich. Przewodził tej grupie społecznej Jordi Pujol i Soley, którego celem była odbudowa katalońskiej tożsamości narodowej „w oparciu o kulturę i postęp gospodarczy, które stworzyłyby podstawę dla podjęcia działań politycznych w przyszłości” (Antczak 2008: 140). Tym samym w kontekście emancypacji, potępiany przez większą część społeczeństwa, nacjonalizm uzyskał nowe znaczenie z punktu widzenia idei antykolonialnych. Lewica katalońska porównywała bowiem Katalonię w tamtym czasie do hiszpańskiej kolonii, co legitymizowało dążenia do odzyskania autonomii. W roku 1969 Coordinadora de Forces Polítiques (skoordynowane siły polityczne), przekształcone w 1971 roku w Assemblea de Catalunya, zażądały demokracji, autonomii i wolności. Antczak podkreśla, że „było to już nowe pokolenie, wychowane w czasach reżimu frankistowskiego, gotowe do działania i mające konkretne cele” (Antczak 2008: 140).

Opór i dążenia emancypacyjne, które konstituowały tożsamość katalońską, odbywały się w kontekście państwa hiszpańskiego. Zgodnie z logiką Laclau Katalonia, aby w pełni ukonstytuować swoją tożsamość, musiała się w pewnym sensie zintegrować z Hiszpanią:

tożsamość sił ucisku musi być w jakiś sposób wpisana w tożsamość poszukującą emancypacji. Tę sprzeczną sytuację wyraża nierozstrzygalność między wewnętrżnością a zewnętrznością uciskającego w stosunku do uciskanego: bycie uciskany jest częścią mojej tożsamości jako podmiotu walczącego o emancypację; bez obecności uciskającego moja tożsamość byłaby inna (Laclau 2004: 46).

Konstruowanie tożsamości zachodzi poprzez żądania dotyczące edukacji, dóbr konsumpcyjnych, zatrudnienia. Sytuacje takie miały miejsce głównie po upadku reżimu frankistowskiego w 1975 roku i wprowadzeniu nowej konstytucji w 1978 roku. Po śmierci Francisco Franco w roku 1975 nastąpiło społeczne, kulturowe i polityczne odrodzenie regionu, które spowodowało ożywienie społeczeństwa katalońskiego. Szczególnie było to widoczne w sferze edukacji. Po wielu latach dyskryminacji pojawiła się szansa na odrodzenie języka i kultury mniejszości. Najważniejszym elementem tego procesu zdaniem Gmerek było wprowadzenie języka katalońskiego do szkół oraz uczynienie go językiem znaczącym w dyskursie społecznym i instytucjonalnym (Gmerek 2011: 288).

Stało się to za sprawą podpisanego w 1979 roku Statutu Autonomicznego Katalonii, popartego 88% głoszącej ludności regionu (Antczak 2008: 141), który tym samym uzyskał szeroką autonomię w sprawach polityki. Współcześnie rząd Katalonii ma kompetencje do tworzenia polityki edukacyjnej i zarządzania oświatą. W Hiszpanii jednak system edukacyjny jest mocno scentralizowany, co świadczy o tym, że to rząd centralny ostatecznie gwarantuje jakość kształcenia oraz jego unifikację na obszarze całego kraju. Oznacza to realizację edukacji jednego systemu narodowego, która znacząco się różni od edukacji proponowanej przez poszczególne regiony autonomiczne (Gmerek 2011: 289). Można zatem powiedzieć, że gra o hegemonię trwa bezustannie. Jak wskazuje Xosé Manoel Núñez Seixas: „Hiszpański dyskurs nacjonalistyczny i patriotyczny istnieje od śmierci Franco i utrzymuje się do dzisiaj jako zespół różnych i wieloaspektowych idei. W tym sensie nie ma nacjonalizmu hiszpańskiego, lecz różne dyskursy nacjonalistyczne mimo pewnych podstawowych założeń”² (Núñez Seixas 2005: 56).

Okres dyktatury Franco i wydarzenia z nią związane są egzemplifikacją procesów, które zachodzą również obecnie, zwłaszcza w warunkach wielokulturowości. Uważam, że, analizując wydarzenia z przeszłości, również te poza polskim kontekstem, możemy wyciągać cenne wnioski dotyczące aktualnej polityki i edukacji. Z jednej strony dlatego, że żyjemy w różnorodnym społeczeństwie, w którym koegzystuje ze sobą wiele grup społecznych, mniejszościowych, a każda z nich tworzy inną tożsamość i walczy o wytworzenie swojego „ja”/„my”; z drugiej strony – ze względu na wspomniane przeze mnie na początku „nowe” typy dyktatury, jak na przykład hegemonia dyskursu neoliberalnego, które tworzą określone podmiotowości. Dzięki analizowaniu mechanizmów walki hegemonicznej jesteśmy bardziej wrażliwi na nowe projekty hegemoniczne.

---

² Tłum. P.S.

Literatura

- Antczak A., 2008, *Kształtowanie się tożsamości narodowych wspólnot autonomicznych Hiszpanii*, Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Dyktatura, 2014, *Słownik języka polskiego*, <http://sjp.pwn.pl/slownik/2555633/dyktatura> [dostęp: 8.12.2017].
- Gmerek T., 2011, *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Laclau E., 2004, *Emancypacje*, red. L. Koczanowicz, A. Orzechowski, tłum. L. Koczanowicz et al., Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP.
- Lago Ávila M.J., 2000, *Minorías étnicas en España. Entre la exclusión y la integración*, „Revista de teoría de la literatura y literatura comparada” N° 11.
- Melosik Z., 2007, *Teoria i praktyka edukacji wielokulturowej*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Moa P., 2010, *Franco y las lenguas regionales*, <http://blogs.libertaddigital.com/presente-y-pasado/franco-y-las-lenguas-regionales-5710> [dostęp: 8.12.2017].
- Núñez Seixas X.M., 2005, *Patriotas y demócratas: Sobre el discurso nacionalista español después de Franco (1975–2007)*, http://www.upf.edu/iuhjvv/activitats/nunseix_doc.pdf [dostęp: 8.12.2017].
- Potulicka E., Rutkowiak J., 2012, *Neoliberalne uwikłania edukacji*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Sepczyńska D., 2006, *Ernesto Laclau – postmarksistowska koncepcja wspólnoty politycznej* [w:] *Z myśli hiszpańskiej i iberoamerykańskiej. Filozofia, literatura, mistyka*, red. M. Jagłowski, D. Sepczyńska, Olsztyn: Instytut Filozofii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Wielomski A., 2012, *Doktryna polityczna Hiszpanii Franco* [w:] *Franco i Salazar: Europejscy dyktatorzy*, red. M. Słęcki, B. Szklarski, Warszawa: Wydawnictwo von borowiecky.

Dokumenty

- Constitució de Catalunya*, 2010, <http://territorials.reagrupament.cat/bcn-eixample/documents/constitucio-de-catalunya/> [dostęp: 8.12.2017].
- Constitución Española (BOE núm. 311, de 29.12.1978), http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/constitucion.html [dostęp: 8.12.2017].
- UNESCO, 2005, *Políticas nacionales de educación*, http://www.unesco.org/bpi/pdf/memobpi10_educationpolicy_es.pdf [dostęp: 8.12.2017].

Abstrakt

W prezentowanym tekście zostanie przedstawiona problematyka hiszpańskiej (kastyljskiej) polityki edukacyjnej wobec Katalonii w czasie dyktatury Francisco Franco. Dyktaturę rozumiem jako narzucanie określonych znaczeń oraz wykluczenie, za pośrednictwem których konstruowana jest tożsamość katalońska. Analizy polityki edukacyjnej wobec Katalonii dokonuję z perspektywy teorii Ernesto Laclau, a relacje między Hiszpanią

a Katalonią traktując jako nieustanną grę partykularne/universalne i walkę o hegemonię. W czasie swojej dyktatury Franco narzucał Katalonii kastylijską partykularność, odrzucając wszelkie elementy katalońskości jako zagrożenie dla jedności narodu. Dyktatura Franco, poprzez opisywaną w tekście politykę szkolną, z jednej strony uniemożliwiła wytworzenie się tożsamości katalońskiej, a z drugiej strony była warunkiem jej istnienia. Tym samym tożsamość kastylijska mogła istnieć dzięki tożsamości katalońskiej i odwrotnie. Ucisk i wykluczanie Katalończyków miały szczególne znaczenie dla emancypacji i procesów, jakie miały miejsce po 1975 roku.

Słowa kluczowe

edukacja, polityka, Ernesto Laclau, Katalonia, Franco

Summary

*Spanish educational policy towards Catalonia
during the dictatorship of Francisco Franco – attempted analysis
from the perspective of the political theory of Ernesto Laclau*

The text deals with the problem of Spanish (Castilian) educational policy towards Catalonia during the dictatorship of Francisco Franco. The dictatorship in this text is understood as an imposition of certain meanings and the exclusion which shaped the Catalan identity. The educational policy towards Catalonia is analyzed from the perspective of Ernesto's Laclau theory, in terms of the relations between Spain and Catalonia treated as a constant particular/universal game and the struggle for hegemony. During the dictatorship, Franco imposed the Castilian particularity, by rejecting elements of Catalan identity, being a threat to the unity of the Spanish nation. The dictatorship of Francisco Franco via usage of school policy on the one hand precluded the formation of Catalan identity and, on the other hand, was the condition of its existence. Thus, the Castilian identity could exist due to the identity of the Catalan and vice versa. Ipso facto, the oppression and the exclusion of Catalans were particularly significant for their emancipation and processes that took place after 1975.

Keywords

education, politics, Ernesto Laclau, Catalonia, Franco